

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ
ΤΕΤΑΡΤΗ 16 ΙΟΥΝΙΟΥ 2021 - ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1. α.

1. **Σ** («οὔπω γὰρ εἶχον πολιτικὴν τέχνην, ἧς μέρος πολεμική»)
2. **Σ** («Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ πᾶν ἀπόλοιτο»)
3. **Λ** («Πότερον ὡς ... ἄλλοι δημιουργοί»)

A1. β.

1. «**αὐτῶν**»: αναφέρεται στη λέξη «**τῶν θηρίων**» (αφανίζονταν λοιπόν από τα θηρία γιατί παντού και πάντα ήταν ασθενέστεροι από αυτά)
2. «**οὔτω καὶ ταύτας νείμω;**»: αναφέρεται στη φράση «**Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται**» (Ὅπως οι τέχνες έχουν μοιραστεί, έτσι κι αυτές να τις μοιράσω;)

B1. Ο Δίας, για να διασφαλίσει την προοπτική επιβίωσης των ανθρώπων που διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο αφανισμού, αποφασίζει να τους προσφέρει τήν αἰδῶ καί τήν δίκην. Έτσι, θα είναι δυνατή η συγκρότηση κοινωνιών και η περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού. Η **αἰδῶς** είναι ο σεβασμός, το αίσθημα ντροπής του κοινωνικού ανθρώπου για κάθε πράξη που προσκρούει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η δράση της είναι ανασταλτική και αποτρεπτική και συμπίπτει με τη λειτουργία της ηθικής συνείδησης. Το συναίσθημα αυτό λειτουργεί και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των άλλων. Είναι το αίσθημα σεβασμού ενός μέλους της κοινότητας έναντι των υπολοίπων, όλες οι ηθικές αναστολές και φόβοι που προφυλάσσουν τον άνθρωπο από αντικοινωνική συμπεριφορά. Με άλλα λόγια ο αυτοσεβασμός, η ντροπή που νιώθει ο άνθρωπος όταν έχει προβεί σε τέτοια συμπεριφορά. Σε ένα λεξικό με τον τίτλο Ὅροι, το οποίο ανάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η αἰδῶς ορίζεται ως «εκούσια υποχώρηση από απερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο· εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για αποφυγή της δικαιολογημένης επίκρισης» (412c). Το δίπολο των αρετών αἰδῶς καὶ δίκη ισοδυναμεί με το σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη, το οποίο χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας στο επιμύθιο του λόγου του. Η **δίκη** είναι το

συναίσθημα της δικαιοσύνης, η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάναυσα από κάποιον. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, την κατοχύρωση του δικαίου, του ορθού και του νόμιμου. Έτσι περιστεύεται ο ατομικισμός και ο εγωισμός και εξασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η λέξη δίκη δεν χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Βρίσκεται κοντά στην αρχική της σημασία: δίκη: το ορθό, το δίκαιο. Κατά προέκταση, η δίκη δηλώνει εδώ την έμφυτη αντίληψη για το σωστό, το κοινό περί δικαίου αίσθημα.

Κάθε πολιτισμικά προηγμένη κοινωνία θεμελιώνεται στις αξίες της αιδούς και της δίκης. Οι αξίες αυτές είναι καθολικές και συνιστούν παράγωγα της εξέλιξης τόσο της ηθικής συνείδησης, όσο και του πολιτισμού που την εκφράζει και την κατευθύνει. Με τη φράση αυτή διατυπώνεται έξοχα η κοινωνισπλαστική αποστολή της αιδούς και της δίκης. Χάρη στην αιδώ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία. Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Ειδικότερα η αιδώς οδηγεί σε ό,τι ονομάζεται «πόλεων κόσμοι», δηλαδή εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά και συντελεί στην κατάκτηση της αυτονομίας τους, αναγκαία για την αρμονία της κοινωνίας. Η δίκη παραπέμπει στο «πόλεων δεσμοί», δηλαδή σε υπαγορεύσεις με τις οποίες οι πολίτες υποβάλλονται σε δεσμεύσεις της συμπεριφοράς τους, ώστε να επιβάλλεται η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας. Η συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων» συνεπάγεται φιλίαν, που σημαίνει ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν αρμονικά.

B2. Η εντολή του Δία για την επιβολή της θανατικής ποινής παρουσιάζεται με συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές:

1. «ἐπὶ πάντας καὶ πάντες»: επανάληψη
2. «οὐ γὰρ ἂν γένοιτο ... ἄλλων τεχνῶν»: υποτακτική σύνδεση
3. «οὐ γὰρ ἂν γένοιτο ... μετέχοιεν»: υποθετικός λόγος – απλή σκέψη του λέγοντος
4. «ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν»: αναλογία – παραβολή
5. «θὲς»: προστακτική, β ενικό πρόσωπο
6. «πάντες # ὀλίγοι»: αντίθεση
7. «μετέχοιεν, μετέχειν»: επανάληψη

8. «ὡς νόσον πόλεων»: παρομοίωση

9. «Ἐπὶ πάντας ... νόσον πόλεως»: ευθύς λόγος

Ο Πρωταγόρας τελειώνει τον μύθο με τον Δία να επιβάλλει αυστηρά την ανάγκη της καθολικότητας της πολιτικής αρετής και μάλιστα με την ποινή του θανάτου, δηλώνοντας έτσι την πολύ μεγάλη σημασία που δίνει στις αξίες της αιδούς και της δίκης για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της πολιτείας. Η σημασία και η αυστηρότητα του νόμου του Δία τονίζεται από την επιβολή θανατικής ποινής («κτείνειν ὡς νόσον πόλεως») σε όποιον δεν συμμορφώνεται στις εντολές του. Η παρομοίωση όποιου δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή με αρρώστια της πόλης υποδηλώνει ότι αποτελεί κίνδυνο γι' αυτή και πρέπει να θανατωθεί για να διαφυλαχθεί η τάξη και η ισορροπία του συνόλου. Ο Δίας ζητάει το απόλυτο και το απαιτεί με αμείλικτη σκληρότητα. Επιπλέον, η επιβολή της ποινής του θανάτου από τον Δία, και συνεπώς η αδυναμία του να εξασφαλίσει την καθολικότητά τους, δείχνει ότι οι αξίες της αιδούς και της δίκης δεν είναι έμφυτες, γιατί δεν αποτελούσαν γνώρισμα της αρχικής ανθρώπινης φύσης και ότι ο σκληρός νόμος που τις επιβάλλει είναι «έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης». Με αυτόν τον τρόπο οι πολίτες διαμορφώνουν κοινωνικοπολιτική συνείδηση και αναδεικνύονται υπεύθυνοι για τη χρηστή διοίκηση, αφού αυτή εξαρτάται από το δικαίωμά τους να έχουν βαρύνουσα άποψη για τη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων.

B3.

1. Λ

2. Λ

3. Σ

4. Σ

5. Λ

B4. α.

1. ε

2. γ

3. στ

4. ζ

5. η

6. α

B4. β.

- Το χρήμα διαφθείρει τις συνειδήσεις και τα ήθη. / Η ελληνική γλώσσα διαφθείρεται από την εισαγωγή ξένων γλωσσικών στοιχείων.

- Ο αληθινός καλλιτέχνης είναι δημιουργός, όχι απλός μιμητής.

B5.

Ο Καλλικλής υποστηρίζει ότι μέσα σε μία πόλη κυριαρχούν οι αδύναμοι άνθρωποι, δηλαδή οι πολλοί, οι οποίοι καθορίζουν και τους νόμους. Έχοντας ως αποκλειστικό κριτήριο το προσωπικό συμφέρον διαμορφώνουν το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο. Οι ανίσχυροι και αδύναμοι, λοιπόν, μη μπορώντας να αντισταθούν στους ισχυρούς, επινοούν τους νόμους, στους οποίους πρέπει όλοι να υπακούουν, και ονομάζουν άσχημο και άδικο «το να ζητά κανείς να έχει περισσότερα από τους πολλούς». Ο πυρήνας της αδικίας είναι η πλεονεξία. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Καλλικλή με αυτόν τον τρόπο καταπνίγεται αυτό που είναι σωστό και νόμος της φύσης, δηλαδή να υπερισχύει ο δυνατότερος. Κατά τον Καλλικλή η επικράτηση των αδύναμων σε μία κοινωνία είναι αδικία γιατί το δίκαιο είναι να επικρατεί ο πιο δυνατός βιολογικά και ο πιο ισχυρός νοητικά ενώ ο αδύνατος δε μπορεί παρά να υποταχθεί («Η ίδια η φύση ... τον πιο αδύνατο»).

Αντίθετα, ο Πρωταγόρας στο συγκεκριμένο απόσπασμα κάνει λόγο για μια πρώτη εκδήλωση κοινωνικότητας, τάσης συνύπαρξης προς ένα σκοπό χωρίς όμως οργάνωση και αποκατάσταση λειτουργικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη αυτών των πρώτων κοινωνικών συσσωματώσεων («έζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις»). Η τάση κοινωνικής συνύπαρξης δεν εκδηλώνεται από εσωτερική αναγκαιότητα του ανθρώπου, αλλά από την εξωτερική αναγκαιότητα που επιβάλλει η φυσική υπεροχή των άγριων θηρίων. Ωστόσο, στον μύθο του Πρωταγόρα η αδικία προήλθε από την ανυπαρξία νόμων και την απουσία εσωτερικών δεσμών και κανόνων που οριοθετούν τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Λόγω της έλλειψης πολιτικής οργάνωσης και λογικά της επακόλουθης επικράτησης των ισχυρότερων οι άνθρωποι άρχισαν να αδικούν ο ένας τον άλλο («ἡδίκουν ἀλλήλους») και να αλληλοσκοτώνονται, με αποτέλεσμα να βρεθούν και πάλι στην ίδια χυδαία κατάσταση («ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»). Για τον Πρωταγόρα η φυσική κατάσταση του ανθρώπου, ο οποίος ζει σύμφωνα με τα ένστικτά του, είναι η αδικία. Ο «νόμος» άνθρωπος, αυτός δηλαδή που έχει διαμορφωθεί από την εξέλιξη του πολιτισμού, προέκυψε μετά την προσφορά της αἰδοῦς και της δίκης από τον Δία.

Συνεπώς, οι απόψεις των δύο σοφιστών αποκλίνουν όσον αφορά το περιεχόμενο της αδικίας, καθώς αναπτύσσονται σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια. Για τον Καλλικλή ο νόμος της φύσης και το δίκαιο είναι η υπερίσχυση

των δυνατότερων, ενώ αδικία είναι η κυριαρχία των αδύναμων και κατώτερων έναντι των πρώτων. Αντίθετα, για τον Πρωταγόρα η φυσική κατάσταση του ανθρώπου είναι η αδικία επειδή ζει σύμφωνα με τα ένστικτά του χωρίς νόμους κι εσωτερικούς δεσμούς από εξωτερική αναγκαιότητα μαζί με άλλους ανθρώπους σε πρώιμες κοινωνίες.

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ξενοφών, Απολογία Σωκράτους, 31-34,
(ed. E.C. Marchant, OXFORD CLASSICAL TEXTS)

Γ1. Μετάφραση

Ο Άνυτος εξαιτίας της κακής αγωγής του γιου του και εξαιτίας της δικής του υπεροψίας ακόμα κι αφού πέθανε έχει κακή φήμη. Αντίθετα ο Σωκράτης εξαιτίας της υπερηφάνειας του στο δικαστήριο δημιούργησε φθόνο για το πρόσωπό του και πολύ περισσότερο έκανε τους δικαστές να τον καταδικάσουν. Κατά τη γνώμη μου όμως έχει πετύχει τη μοίρα που αγαπούν οι θεοί./έχει πετύχει την εύνοια των θεών

Γ2. Στο δοθέν απόσπασμα ο Ξενοφώντας διατυπώνει τις απόψεις του για τη στάση του Σωκράτη στο δικαστήριο. Κατά τη γνώμη του ο Σωκράτης επέδειξε ψυχική δύναμη κατά τη διάρκεια της δίκης, καθώς επέλεξε τον θάνατο από τη ζωή χωρίς φόβο θεωρώντας τον ως καλύτερη επιλογή, όπως και κάθε άλλο αγαθό. Ο Σωκράτης δε θεωρούσε το θάνατο ως κάτι κακό και γ'αυτό τον προτίμησε με θάρρος και ευχάριστη διάθεση. Η στάση του αυτή εκτός από γενναία και σοφή χαρακτηρίζεται συνάμα άξια επαίνου και θαυμασμού, καθώς πέτυχε την ευδαιμονία.

Γ3. α. έμοι μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλοῦς μοίρας τετυχηκέναι· τοῦ μὲν γὰρ βίου τὸ χαλεπώτατον ἀπέλιπε.

ἡμῖν μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλεστέρων μοιρῶν τετυχηκέναι·

τῶν μὲν γὰρ βίων τὰ χαλεπώτερα ἀπέλιπεν

β. γνῶθι, ζῆ, τεθνεώς -ῶσα-ός/τεθνηκώς- υἷα-ός ἴσθι

Γ4.α. διά τό μεγαλύνειν : εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας προσδιορίζει τον όρο «καταψηφίσασθαι»

τοῦ ζῆν : ονοματικός ετερόπρωτος προσδιορισμός (ἐναρθρο ἀπαρέμφατο) λειτουργεί ως γενική συγκριτική ως β'όρος σύγκρισης εξαρτάται από τον όρο «κρεῖττον»

τοῦ ἀνδρός: ονοματικός ετερόπρωτος προσδιορισμός λειτουργεί ως γενική κτητική προσδιορίζει στους όρους «τήν σοφίαν» και «τήν γενναιότητα»

ἀξιομακαριστότατον : κατηγορούμενο μέσω του δοξαστικού ρήματος νομίζω προσδιορίζει τον όρο «ἄνδρα» .

β. εἰ δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο, ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομίζω.

Υπόθεση: εἰ δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο

Απόδοση: ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομίζω.

Ο υποθετικός λόγος δηλώνει το πραγματικό γιατί η υπόθεση εισάγεται με τον υποθετικό σύνδεσμο «εἰ» και εκφέρεται με οριστική (συνεγένετο) ενώ η απόδοση με οριστική ενεστώτα (νομίζω) (οποιαδήποτε ἐγκλίση).

Μετατροπή σε **προσδοκώμενο:**

ἐάν/ἤν/ἂν δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους **συγγένηται** , ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον **νομιῶ** .

ΠΥΡΦΙΝΔΑΣ
www.pyr.gr

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΔΙΠΛΑ ΑΘΑΝΑΣΙΑ

ΜΑΡΙΝΟΥ ΡΩΞΑΝΗ